

földrajzi nevek középső elemében igen gyakori az *-i* melléknévképző: *Sóház-utcai-töltés* (Makó, 1880. INCZEFI, FNNV. 254); *Sóháti-dűlő* (HMFN. II. 15/492). A só főnév összetételei: sóház (HMFN. II. 15/485), sóraktár (Vas megye földrajzi nevei. Szombathely, 1982. 37/734), valamint a sóhivatal (Pest, 1851. FÉNYES i. m. II, 226) főnevek több helyen földrajzi névként élnek. Igen változatosak a sóház alapelemű földrajzi elnevezések a történeti névanyagban: *Sóház-sor* (Eger, 1886. BAKOS-FÉKETE i. m.); *Nagy-sóház* (Körmend, 1851. FÉNYES i. m. I/262); *Sóház-utcai-töltés* (Makó, 1880. INCZEFI, FNNV. 254); *Nagy-Sóház-utca* (Makó, 1851. GÉCZI i. m.).

5. Összefoglalás

Előadásomban kizárólag olyan földrajzi neveket vizsgáltam, amelyek a sószállításra és a sóbányászatra közvetlenül utalnak és erre bizonyítható tények is vannak. Az itt vázolt összefüggéseket az újabban megjelenő földrajzi névgyűjtemények tovább bővíthetik, s segítségükkel a sótermelés és sószállítás eddig ismeretlen részleteire is fény derülhet.

VINCZE LÁSZLÓ

A termelészövetkezeti táblanévadás a történettudomány nézőpontjából

A helységek határában elterülő mezőgazdasági övezet tagolására használt helynevek ügye interdiszciplináris tudományos kérdés. Amikor a névtudományi témáról a történész szól, szükségképpen tudománya sajátos megközelítésével teheti. Felszólalásának tárgya a külterületi helynevek alakjának alakulása kérdésében folyó küzdelem történetének pillanatnyi állása. Szükségképpen eseménytörténetet ismertet a történész felszólaló.

1986. április 22-én dr. Hudák Györgyné békéscsabai gimnáziumi történelemtanár levélben fordult a Magyar Rádió Olvastam valahol szerkesztőségéhez: „A Magyar Nyelvőrben (1985. 256–67) olvastam tanulmányt a történeti kútfő értékű határ-résznevek erőszakos, szervezett pusztításáról. A Magyar Nemzet számaiban (1986. január 21., február 28., április 1.) pedig polémiát látok történész, nyelvész és agrár-értelmiségi között a termelészövetkezeti táblák névadásának történelmi érdeket veszélyeztető gyakorlatáról. Kérem, mondjanak többet a riasztó jelenség háttéréről! Honismeretről, helytörténetről, hazafias nevelésről értekeznek országos konferenciákon, s közben folyik a magyar anyanyelvi határ-résznevek irtása a térszékben?”

A társadalmi ügyek iránt elkötelezett és tenni is akaró középiskolai történelemtanár azt a belső szorongást adja vissza, amelyet évtizedeken át megélt minden pedagógus, aki tudta: a társadalmi légkör szemben áll az iskolai oktató munkával. A történelemtanítás egyszer már megégette a száját.

A történelemtanár óhaja az, hogy a mezőgazdasági övezetbeli határnevek történeti, hagyományos névalakja megmaradjon az üzemi nyelvben is. A Magyar Nemzet-beli „vitá”-ból azt érezte ki, hogy a társadalmi méretű összefogás érdekében a tudományoknak még van tennivalójuk.

Sajnos, a dűlőrendszer felbomlása után létrejött nagy táblák nevének kialakítása közben szám vagy betű-szám nevet kaptak a földdarabok a kollektív gazdaságokban, illetve többségükben. S hosszú ideig úgy tűnt, senki nem figyel a tudományos

érdeket és a lakossági közérzetet sértő falanszterizű számkódok területnévként történő erőszakolására.

A történeti hagyományt hordozó határrésznevek drasztikus mellőzésére irányuló törekvésnek kedvezett a névadás és névgondozás ügyében született jogi szabályozás (11/1971. III. 31. Korm. sz.; 10/1974. III. 31. MÉM. sz.; 1/1976. III. 15. MTTH. sz. rendelkezés) fogyatékosága. A névgondozás érdekében szervezett MÉM Földrajzinév Bizottság beletörődött illetékessége szűk keretébe. A helynevek „államigazgatási” és „nem államigazgatási” nevek csoportjára tagolása azt az antidemokratikus megközelítést példázza, amely a települések 1970-es évek elején végbement hierarchikus beosztásakor érvényesült. Amikor a külterületi helynév nem államigazgatási név, akkor az ország helynévállagának nagyobbik része kiszolgáltatott, jogszabály védelme alatt nem áll. Így válik lehetővé, hogy (miközben a pataki öreg diákok jogszabályi háttérrel küzdenek Abaúj és Zemplén „Borsod”-dá sorvasztása ellen) Mezőcsát határában a Csicske nevű rész „C-12-es” falanszter nevet kapja a tévész táblatörzskönyvében. Így tűnt el a muhi csata időszakában elpusztult – de a dűlőnévben még fennmaradt – középkori magyar település utolsó nyoma (Észak-Magyarország, 1985. június 8.).

A kistelepülések hátrányára alakított településfejlesztési koncepció társadalmi nyomás alá került a 70-es évek második felében, s az infrastrukturális hátrányok felszámolására lépések történtek. Így kell ennek lennie a határrész táblanevek ügyében hozott fogyatékos intézkedések esetében is. Harci kérdés ez, küzdelem szükséges a névtudomány érdekében.

Mindenekelőtt szükséges az 1898. évi IV. tc.-kel létrehozott és az 1954. évi 9. tvr.-tel felosztatott névgondozó tanácsadó Országos Községi Törzskönyvbizottság helyébe egy hatékony testület újra engedélyezése, amely együtt látja a névgondozás feladatait (az élő nyelvbéli megtartást, a térképi rögzítést és a leletmentő gyűjtést), s annak képviselőjére képes. A törzskönyvbizottság akkor veszítette értelmét, amikor börtönt kellett volna vállalniuk azoknak, akik ellenálltak, hogy helységeket Gerőházára, Rákosfalvára nevezzenek át. Azóta demokratikus fejlődésünk nagy utat tett meg, de mégis követelés maradt az, amit MEZŐ ANDRÁS A magyar hivatalos helysége-névas c. munkájában előadott: „Bízunk abban, hogy egyszer, hamarosan megvalósul a többször sürgetett, tulajdonneveinkről felelősséggel gondoskodó Névbizottság, ennek a törzskönyvi bizottság örököbe kell lépnie” (Bp., 1982. 296). A történészek nézőpontjából hozzá kell tennünk: olyan névbizottság szükséges, amely nem mellőzi soraiból a szaktörténészt, s amely a mezőgazdasági táblatörzskönyvben szereplő névtömeg gondozására is vállalkozik.

A kollektív gazdaságokban jogszabályi kötelezettség nélkül elterjedt táblanévasági gyakorlat – úgy látszik – hatást gyakorol a Magyar Népköztársaság Helységnévtára készítésére is. Az 1973-as kiadásban a Bács-Kiskun megyei Tázlár külterületi helynevei még szerepeltek, az 1985. évben helyettük már néhány római szám található „körzetnév”-ként. Szarvas város külterületének egyik részében 672 ember él. Ez az 1985-ös helységnévtárban már csak „II. tanya-kerület” (Pepikert vagy Tanya II? Magyar Hírlap, 1986. december 19.). A Helységnévtár kiadó intézményének képviselői joga van a MÉM Földrajzinév Bizottságában, de a szaktörténészeknek nincsen.

A külterületi hagyományos helynevek védelméért folyó küzdelem körülményei olykor hátrányosak a jó irányú változást – a hagyományok alapjára visszaállást –

képviselő, sürgető számára. Az Országos Honismereti Bizottságot magáénak mondó Hazafias Népfront központi lapja nem vállalta közlésre a „Pereljünk forrásértékű határnévszavainkért. Gyűjtsük, de inkább éljünk velük!” c. írást. Úgy látszik, ebben a körben még nem alakult ki ez ideig a konstruktív állásfoglalás (Magyar Nemzet irattára: 5334/1227.; 1985. XII. 29.). Ezzel szemben a Minisztertanács elnökhelyettese felkérte a Magyar Mezőgazdaság c. lapot a kézirat közlésére (Maróthy László, 1986. III. 17.; Magyar Mezőgazdaság, 1986. május 21.). S a dolog historiográfiai értékére való tekintettel megemlíthető a Magyar Rádiónál tapasztalt eset. Hónapokkal ezelőtt szalagra került a dr. Hudák Györgyné gimnáziumi történelemtanár kérdésére adott válasz. Már szerepelt is az augusztusi műsortervben, de a MÉM Földrajzinév Bizottsága egyik tagjának írásbeli fenyegetésére átmenetileg elhalasztotta műsorra tűzését a rádió szerkesztősége. (Benda Kálmán levele, 1986. VIII. 4.; A szalag 1986. december 10-én szerepelt az „Olvastam valahol” programjában, és el is hangzott a tartalma.)

A dűlőrendszert felváltó tábla a történettudomány számára evidencia, leírja és értelmezi történetét ugyanúgy, mint a nagytáblától a nagyüzemig terjedő távolságot. A történelemtudomány érdekét a táblanevek szám és betű-szám kombinációja veszélyezteti. A táblanévadás nem tekinthető a kollektív gazdaság belügyének, ugyanúgy nem, mint a föld méhében levő természeti kincs vagy emléktárgy. Azért nem, mert minden egyes örökölt külterületi helynévben a helytörténet s azon át a történelem egy-egy szelete rejlik. S ez a mai ember számára objektív tény!

Így a feudális kori joggyakorlat és határhasználat tanúja az *Akasztófás út* (Vönöck), a *Parlag alatti dűlő* (Nádasd), az *Irtás* (Hegyháthodász), a *Bika-gyöp* (Bő). A tulajdonviszonyról és váltásról beszél a *Jobbágy-dűlő* (Sé), a *Nemes-föld* (Körmend), a *Falu földje* (Mersevát), a *Proletár* (Sorkifalud), az *Utolsó-osztás* (Egyházashollós), a *Tsz-major* (Zalaszentgrót). A *Bárnevőna* Rábakecölön az I. világháborúban elesett férj után az özvegy jussa. De a vidék népének etnikai összetételét is őrzik a helynevek, a *Magyar-hegy* (Nemesmedves), a *Na ötvenholdasu* (Szentpéterfa), *Zselyarie* (Horvátlovó).

A történésznek olvasnia kell egy-egy földterület (külterület) helynévelőfordulási sűrűségéből is. Az a határész, amelyen több helynév alakult ki, a jobbágytelki állományhoz tartozott, s amelyen kevés fordul elő, majorsági, belső kezelésben állt.

Nézzünk bele most már a szövetkezetek táblaadminisztrációjába, a táblatorzs-könyvbe! A bácsalmási Petőfi Téesz-ben a r a b s z á m a tábla neve. Az Őriszentpéteri Őrség Téesz hét község földjéből létrejött gazdasági kiskörzet. Üzemi térképén 128 tábla (tömb) látható, amelynek hivatalos neve a b e t ű - s z á m (Ő 1–49, K 1–37, S 1–32). 81 táblán, a táblák 63,2 százalékán nem olvasható egy hagyományos, történeti szónév sem!

Viszont öröndetes jó példát találunk *Bükön* (Vas m.), a Lenin Tsz-ben. Sajnos, kisebbséget jelent az országos gyakorlatban, de élő cáfolat minden állítással szemben, amely szerint a hagyományos helynévtípus irtása, mellőzése a táblanévadásban szükségszerű és szükséges is. A Bükön 1959-ben egyesített három szövetkezet jogutódjában emlékeztek Felsőbüki Nagy Pál üzenetére: „Nyelvében él a nemzet!” (ti. új alkotmányt szerezhettek, de új nyelvet nem!). A szövetkezet táblanévjegyzékében zárólag hagyományos határnév áll: *Gyári-rét, Enesei, Nemes-tag, Vici belső, Közép-*

büki-tábla, Fürdő bal. A táblanevek magukban hordozzák a rég- és a közelmúlt helytörténetét, s szöfejtésük élményszámba megy!

Névtörténeti tény, hogy egyrészt felismerhetők a falvak lakosainak beszédében a szövetkezeti táblanévadás nyomai, az elmúlt évtizedekben behatolt abba. Ha a kedvezőtlen tendencia visszafordítására nem történik erőfeszítés, 30–40 év múlva a hasonló névtudományi konferencia kerekasztal-beszélgetésének témája a külterületi hagyományos helynevek keresésének mikéntje lesz. Másrészt a nép ösztönös védekezésének nyomairól is tanúskodik a szókincs: „falanszternév”-nek, „betonnév”-nek titulálják a nem hagyományos, a magyar anyanyelvtől idegen táblaneveket, illetőleg „Basic-nyelv”-nek magát a beszédet (Hajdú-Bihari Napló 1987. II. 7.; Magyar Nemzet 1987. március 12.; Mezőgazdasági Szövetkezeti Élet 1985. 3. sz.).

Összegezve: Kérjük a nyelvtudós társadalmat, hangoljuk össze a mainál még jobban munkálkodásunkat történészek és nyelvészek. A külterületi hagyományos határ-, táblanév megmentése, vagy — ahol ez szükséges — visszahozása közös érdekünk. Közös feladatunk az, hogy megfelelő jogi szabályozás jelentsen garanciát a mainál kedvezőbb helyzet kialakítására, mert amikor ölik a magyar anyanyelvi határnév szót, egyben irtják a történelmet is!

VIRÁGH FERENC

Növénynevek Vas megye földrajzi neveiben

Előadásomban megvizsgálom, hogy milyen szerepe volt, van a tájat borító növényzetnek a helynévadásban. Forrásként a Vas megye földrajzi nevei c. (szerk. Balogh Lajos és Végh József. Vas Megyei Múzeumnak Igazgatósága, Szombathely, 1982.) kötetet használtam. A mutatóban megtaláltam minden nevet, névelemet, amely vizsgálatomhoz számításba jöhetett. A kapott neveket mégis vissza kellett keresnem az adattárban, mert maga a névtest nem árulta el, hogy pl. a Rózsa utcát a rózsabokorról vagy Rózsa Ferencről nevezték el. Még így sem volt gond nélküli némely adat elbírálása, mert az adattár készítésekor a túlzott szűkszavúság most visszaütött. Munkámnak módszertani tanulsága, hogy az az adattár használható igazán névtipológiák és egyéb elemzések készítésére, amelyben a névadás indítékára utaló rövid közlések is megvannak (pl. tulajdonosáról, növényzetéről, alakjáról stb.). A névelemek bontása nélkül készített mutatók pedig lehetetlen helyzetbe hozzák a kutatót. Ebben az esetben az adattár névtudományi felhasználásra hozzáférhetetlen, vagy olyan munkát igényel, amelynek megtérülése kétséges, és senki sem vállalja.

Az elemzésben a növényfajta-neveket használtam fel, tehát kihagytam az inkább művelési ágra, használatra utaló növényzetneveket, mint pl. az *erdő, fasor, gyepű* stb. Még így is gondolkodóba ejtett néhány adat besorolása. A *gomba, kóró, moha* szavakat felvettem listámba, mert a névadásban való felhasználásuk ugyanazon a tájszemléleten és tájismereten alapszik, mint a *sás, nád, csalán, csarap* stb. esetében. Bár külön csoportba, de mégis besoroltam a *bokor, csemete, fű* szavakat mint bizonyos jellemző növényminőséget jelölő kifejezéseket, minthogy az állatneveknél is számolunk a *tehén, borjú, bika, ökör* szavakkal.

Elemzésem elvi alapja azonos a földrajzinévi tipológiákkal (vö. INCZEFI GÉZA,